

НАПРЯМОК 8. МІЖНАРОДНЕ ПУБЛІЧНЕ ТА ПРИВАТНЕ ПРАВО

Голубєва В.О.,
кандидат юридичних наук,
професор кафедри міжнародного та європейського права
ДВНЗ «Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана»

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ МІЖНАРОДНИХ САНКЦІЙ

На сучасному етапі організаційно-правового регулювання міжнародних і внутрішньодержавних відносин, внаслідок воєнного нападу РФ на Україну 24.02.2022 р. (хоча фактично агресія почалася ще на початку 2014 р.), головний акцент спрямовано на подолання загроз суверенітету і територіальної цілісності України; захист і збереження демократичних цінностей, дотримання прав і свобод людини; запобігання геноциду українського народу та руйнування економічної інфраструктури і системи, у т. ч. торгової, фінансової, продовольчої, паливно-енергетичної та ін. (не лише в межах окремої держави, а й в глобальному масштабі). Одним із способів запобігання «недружнім діям», негативним проявам і наслідкам воєнного нападу з боку країни-агресора, для поновлення порушених прав, свобод та інтересів інших держав є введення колективних та індивідуальних санкцій на міжнародному (всесвітньому і регіональному) і національному рівнях. Єдиною метою застосування санкцій є відновлення правомірних прав та інтересів потерпілого суб'єкта, в т. ч. і відшкодування матеріальної шкоди. Застосування санкцій з будь-якою іншою метою не допускається і саме є міжнародним правопорушенням [1, р. 436-439].

Безперечно, «правова природа санкцій полягає у визначенні негативних наслідків порушення вимог і положень права та у вжитті заходів щодо забезпечення виконання вимог права, щодо відповідальності за вчинені порушення» [6]. Санкції можна визначити як «заходи, що не передбачають застосування збройної сили, і вводяться в ситуаціях, які становлять міжнародний інтерес», що можуть бути розроблені, серед іншого, «для того, щоб покласти край ситуації, що викликає міжнародне занепокоєння, шляхом здійснення впливу на винних», обмежити негативні наслідки ситуації, що викликає міжнародне занепокоєння, або покарати винних у такій ситуації [8].

За природою свого походження міжнародно-правові санкції докорінно відрізняються від санкцій у внутрішньому праві. Санкції проти держави, відповідальної за міжнародне-протиправне діяння, можливе тільки у формі індивідуальної або колективної самопомоги, яка покладається на самі держави [7]. Дж. Кроуфорд, детально аналізував юридичну природу міжнародно-правових санкцій крізь призму принципів їх застосування [1, р. 436-439], але деякі з них з часом змінилися, зокрема щодо «застосування їх лише

потерпілою державою чи міжнародною міжурядовою організацією». Неодноразово зверталася увага на те, що мають бути впроваджені на міжнародному і, особливо, на національному рівнях дієві і чіткі процедури застосування санкцій для захисту державами національних (економічних, політичних та ін.) інтересів, бо вони потребують оперативного та безумовного реагування з метою забезпечення національної безпеки [5; 6].

Підставою ж визначення протиправного характеру діяння для застосування у відповідь на нього санкцій, мають бути виключно принципи і норми міжнародного права (що є «орієнтиром на їх загальне міжнародне визнання» [6]), а не національного права держави, що має намір застосувати санкції [1, р. 436-439]. Зокрема міжнародно-правовою основою для обґрунтування національної позиції щодо України, проти РФ є три резолюції ГА ООН від 27.03.2014 р. [11], від 02.03.2022 р. [9], від 21.03.2022 р. [10] та рішення Міжнародного суду ООН від 07.03.2022 р. про тимчасові заходи, пов'язані з позовом України, що звинувачує Росію в порушенні Конвенції про попередження геноциду [4].

Можна виокремити різні види міжнародно-правових санкцій (у т. ч. обмежень) за різними ознаками (або з іншого боку, різні аспекти/особливості характеризують конкретну санкцію), але всі вони мають спільну мету, а саме тим чи іншим чином спонукати державу, яка порушила юридичне зобов'язання, взяти щодо потерпілої держави, до виконання цього зобов'язання. Немає ієрархії і черговості введення та застосування санкцій [6]. Окремо необхідно зазначити що на даний момент санкції і обмеження можуть мати двосторонню дію, як передусім до держави-порушниці та її суб'єктів, так і, переважно обмеження, можуть бути застосовані і до «власних» суб'єктів. Тут виникає питання про можливість у держав вводити міжнародні санкції проти національних фізичних та юридичних осіб [8].

У першу чергу, в міждержавних (міжнародних) відносинах слід звернути увагу на *просторову (територіальну) ознаку походження санкцій*, що проявляється в взаємообумовленості виду правопорушення (проти міжнародного чи внутрішньодержавного правопорядку) і відповідної реакції (санкції, обмеження) для його попередження чи припинення:

- міжнародні колективні санкції (що вводяться в рамках багатостороннього всесвітнього і регіонального міжнародного нормативно-правового регулювання);

- міжнародні індивідуальні (національні) санкції (які передбачаються в національних нормативно-правових актах конкретних держав, як потерпілих, так і їх підтримуючих небайдужих країн).

Іншими словами вищеозначену класифікаційну ознаку *ще можна назвати за суб'єктами застосування* (держави, міжнародні організації, у т. ч. регіональні економічні інтеграції) *або за їх кількістю* (колективні, індивідуальні).

Внаслідок різного нормативно-правового оформлення міжнародних санкцій, їх можна розділити за *формами і способами закріплення*:

- рішення міжнародних організацій (універсальних, регіональних, у т.ч. судових);
- національні законодавчі чи підзаконні нормативно-правові акти окремих держав.

Крім того, залежно від того *щодо яких суб'єктів санкції застосовуються*, міжнародно-правові санкції можуть бути спрямовані щодо держав, юридичних осіб, фізичних осіб, які вчинили порушення міжнародно-правових норм або сприяли/ють їх порушенню.

Найбільше розмаїття видів міжнародно-правових санкцій можна спостерігати залежно від *сфери суспільних відносин, в/до яких вони застосовуються або, іншими словами, за предметом (змістом) регулювання, у поєднанні з суб'єктами щодо яких вони запроваджуються* [3]:

- до держав, як публічно-правових суб'єктів:
 - політичні (насамперед згуртованість навколо підтримки і відстоювання демократичних засад і свобод, суверенітету та самовизначення);
 - дипломатичні (наприклад, в діяльності різних міжнародних інституцій (або виключені з їх лав), переговорному процесі, тощо);
 - військові, як їх складова обороні (поставки деяких видів зброї, обмін даними розвідки, тощо);
- до приватно-правових суб'єктів (фізичних і юридичних осіб, їх об'єднань і представництв), що мають певний зв'язок з державою порушницею (громадянство / підданство, постійне місце проживання / знаходження, найбільш тісний зв'язок, тощо), їх ще можна назвати «індивідуальні обмеження»:
 - міграційні, а саме імміграційні (ведення візового режиму, розширення підстав для відмови у видачі віз або праві в'їзду/перебування підсанкційним фізичним особам (у т.ч. посадовим), заборона видачі так званих «золотих віз» або «золотих паспортів», тощо);
 - інші міжнародні приватноправові (заборона/обмеження щодо власності на території інших країн, проведені деяких видів діяльності та ін.);
- до будь-яких суб'єктів, як публічно-правових, так і приватноправових:
 - правові, внаслідок організаційного-правового значення і саме забезпечення врегулювання тих чи інших різновидів суспільних відносин і розв'язання суперечок з ними пов'язаних, шляхом фактичної легалізації будь-яких видів санкцій/обмежень на будь-якому рівні (зокрема, розуміння і поступове прийняття відповідної нормативно-правової бази, створення/оновлення організаційно-інституційної основи дієвого механізму відповідним інструментарієм);
 - процесуальні (наприклад, в Україні збір і документування доказів воєнних злочинів, злочинів проти людяності та ін.), як складова частина судових (майбутнє покарання і відшкодування збитків/втрат «цивілізованими» засобами, наприклад у різних міжнародних судових інстанціях);

-- обмеження на засоби масової інформації (наприклад, призупинення мовлення «Russia Today» і «Sputnik»);

-- економічні, що самі є вельми різноманітними (в т. ч. обмеження на економічне співробітництво [2]):

- торгові, які в свою чергу можна поділити на експортні та імпорتنі (наприклад: - заборона на ввезення/вивезення і передачу/надання певних видів товарів/послуг, технологій та програмного забезпечення, тощо; - обмеження переваг членства в СОТ через ініціювання незастосування режими найбільшого сприяння щодо РФ та Білорусі, тощо);

- фінансові, в т. ч. інвестиційні (наприклад: цільове блокування підсанкційних активів; обмеження у доступі до так званих «міжнародних фінансів»);

- транспортні (предметом яких є обмеження щодо володіння, реєстрації або руху морських і повітряних суден, а також автомобільних перевезень вантажівками з відповідною реєстрацією);

- банківські (наприклад, виключення банків з системи SWIFT) та ін.

Економічні санкції є одним з найдавніших засобів досягнення не лише економічних, а й політичних цілей, другим по дієвості після військового втручання і, безумовно, одним з найпопулярніших в сучасності. Економічні санкції, для досягнення потрібного ефекту мають застосовуватися комплексно, узгоджуючись конкретною зовнішньою і внутрішньою політикою країн, національною безпекою чи іншими політичними міркуваннями, не можна забувати й про механізми контролю за їх дотриманням і запобігання їх обходу. Але як свідчить сучасна практика чим менше учасників/суб'єктів залучено в прийняття рішень про впровадження санкцій, тим швидше і ефективніше їх введення.

Можна погодитися з визначенням, що «економічні санкції - це примусові заходи міжнародно-правової відповідальності, які полягають в обмеженнях економічного характеру, застосовуваних країною (або групою країн) до іншої країни-порушниці (або групи країн) з метою змусити уряд цієї країни змінити свою політику або відшкодувати заподіяну шкоду, при цьому не порушуючи законні права та інтереси інших суб'єктів міжнародного права» [5, с. 34].

Однозначно, національні санкційні норми і механізми, можуть містити різні санкції/обмеження та інструменти їх застосування залежно від національних інтересів, захист яких є актуальним, виходячи з міжнародно-правової практики, насамперед для захисту права людини на життя, для захисту держави від агресії, посягання на суверенітет, територіальну цілісність та недоторканність держави, для захисту суспільства від терористичної діяльності, тощо [6].

Саме невідворотність і одночасність застосування міжнародних санкцій і обмежень (колективних і індивідуальних), як покарання за порушення, а також, комплексність і поєднання їх різних видів, введення в різних сферах і на різних рівнях, дає можливість сподіватися на їх ефективність, вести мову про спроможність держав, зокрема, і міжнародної спільноти, взагалі, протистояти існуючим чи потенційним загрозам.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Crawford J. Revising the Draft Articles on State Responsibility. *European Journal of International Law*. 1999. Vol. 10. № 2. P. 435-460.
2. EU restrictive measures against Russia over Ukraine (since 2014). URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions/restrictive-measures-against-russia-over-ukraine/> (дата звернення: 15.05.2022).
3. Solidarity with Ukrainian people. URL: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/european-neighbourhood-policy/countries-region/ukraine_en (дата звернення: 15.05.2022).
4. UN ICJ. Allegations of Genocide under the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Ukraine v. Russian Federation) No. 2022/8. 7 March 2022. URL: <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/182/182-20220307-PRE-01-00-EN.pdf> (дата звернення: 15.05.2022).
5. Батрименко В.І. Сучасні принципи міжнародно-правового регулювання економічних санкцій. *International relations. Part "Economic Sciences"*. 2018. № 17. С. 34-37. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/ec_n/article/view/3618 (дата звернення: 15.05.2022).
6. Богуцький П. Про санкції: санкційний механізм і національна безпека. *Українське право*. URL: <https://ukrainepravo.com/scientific-thought/naukova-dumka/pro-sanktsiyi-sanktsiynyy-mekhanizm-i-natsionalna-bezpeka/> (дата звернення: 15.05.2022).
7. Енциклопедія міжнародного права : У 3 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко, В.Н. Денисов (співголови) та ін.; Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. – Т. 3 М-Я. Київ : Академперіодика, 2019. С. 725-726.
8. Застосування міжнародних санкцій: австралійський і шведський підходи. *Асоціація правників України*. URL: <https://uba.ua/ukr/news/8268/> (дата звернення: 15.05.2022).
9. ООН ГА. Агрессия против Украины : резолюция № ES-11/1 от 01.03.2022. URL: https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/RU_105.pdf (дата звернення: 15.05.2022).
10. ООН ГА. Гуманитарные последствия агрессии против Украины : резолюция № ES-11/2 от 21.03.2022. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/LTD/N22/294/09/PDF/N2229409.pdf?OpenElement> (дата звернення: 15.05.2022).
11. ООН ГА. Территориальная целостность Украины : резолюция № 68/262 от 27.03.2014. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N13/455/19/PDF/N1345519.pdf?OpenElement> (дата звернення: 15.05.2022).

Жабчик Д. Ю.
«Міжнародне право», 3 курс